

Holizam – novo misaono doba

Egon Josip SCHEIBEL

Je li doista na pomolu novo povijesno razdoblje? Sviće li zora novoga doba u kojem će biti izražena savršenija svijest i savjest, nov način mišljenja, prosuđivanja i vrednovanja subjektivne stvarnosti u nama te objektivne izvan nas?

UVOD

Brojni znanstveni kritičari, psiholozi i psihoanalitičari našega vremena različitih svjetonazora¹ – stječu sve čvršće i obrazloženije uvjerenje o tome da stojimo na pragu novoga povijesnog dana, u kojemu će među ljudima prevladavati savršenija svijest, osjetljivija savjest, transcendentni, holistički, ekološki način mišljenja, prosuđivanja i vrednovanja subjektivne stvarnosti u nama i objektivne izvan nas.²

U posljednjih dvadeset-trideset godina u velikoj ljudskoj zajednici sve je jača svijest i glasnija savjest što nam govore o tome kako su brojna krizna stanja i kako ih teško ili gotovo nikako pokušavamo riješiti. Prisjetimo se samo nekih: opasnost od atomskog rata, etičko-moralna kriza najširih razmjera i oblika, sve sudbonosnije krize na tematskom području istine, ljubavi, pravde, nade i mira (piše Carl Friedrich Weizsäcker³ postupno uništavanje prirode i njezina okoliša, siromaštvo ljudi diljem zemaljske kugle, nacionalni, privredni i socijalni problemi – sve to uvjerava posljednjih desetljeća znanstvenike, dijagnostičare i terapeute da su te brojne

1 Spomenimo samo neke: Gregory Bateson, David Bohm, Fritjof Capra, Stanislav Grof, Ilya Prigogine, Carl Friedrich von Weizsäcker, Pitirim Sorokin, Christof Schorsch.

2 »Novo doba«, »nova svijest«, o čemu će biti govora u ovom članku, toliko ima nešto zajedničko s New Age (novo doba), tj. sa socijalnim i vjerskim pokretom koji želi stubokom preobraziti suvremenu ekonomiju i društvo, čovjekovu svijest, savjest i duhovnost koliko i New Age polazi u svom spiritualistički razrađenom svjetonazoru također od holističke zakonitosti ljudskoga mišljenja.

3 »Die Zeit drängt« Carl Hanser Verlag

krize više ili manje odraz jedinstvene i korjenite krize. Nije li to u temeljima »kriza dosadašnjeg načina mišljenja, opažanja i prosuđivanja«, i, napose, vrednovanje naše subjektivne i objektivne stvarnosti? — pitaju se isti kritičari. Nije li ta opća kriza možda posljedica činjenice da pojmove i definicije već očitó nadživjelog pogleda na svijet, njegovih sadržaja, pojmova i zbivanja, — naime, kartezijansko-njutnovsku paradigmu (grč. paradigma = model, uzorak), što će reći: mehanicističku sliku svijeta i prirodnih znanosti — pokušavamo primjenjivati odviše racionalno, logički, statično, jednosmjerno i petrificirano na subjektivnu i objektivnu stvarnost?⁴

Divovski napredak prirodnih znanosti još kolosalniji razvoj tehnologije u posljednja dva desetljeća (osobito od desanta američkih astronauta godine 1969. na Mjesec) potakli su u nama kozmičku svijest o tome da dosadašnjim našim predodžbama i razumskim kategorijama o svijetu u nama i izvan nas — dakle, scijentističko-pozitivističkim mentalitetom — ne možemo taj svijet nikada potpuno razumjeti. Sve svjesnije i kritičkije doživljavamo da je taj svijet — makrokozmos-mikrokozmos i društveni kozmos — složeniji i zamršeniji nego što smo ga ikada mogli i smjeli zamisliti.

Zanimljivo da je gotovo svaki naraštaj od francuske revolucije na ovamo bio uvjeren, svjesnije ili manje svjesno, da živi u povijesnom razdoblju koje odskače od drugih razdoblja, tako da je tobože »novo razdoblje« bilo već višeput naviješteno kao sigurno. Kasniji povijesni razvitak pokazao je, međutim, da to »novo razdoblje« ipak nije nastupilo, bar ne potpuno, ili se nisu ispunila s njime povezana očekivanja. Ne varamo li se tako i danas? Nesumnjivo je, međutim, suvremeni nas je razvitak ljudskoga duha i njegovih kultura i civilizacija doveo dandanas do te točke na kojoj možemo i smijemo ustvrditi:

Mi ne možemo više koračati načinom i tempom kojim smo dosada koračali, osim ako ne želimo proigrati sretniju budućnosti, svoju osobnu i čitavoga čovječanstva!

Materijalni progres, što je u posljednjih stotinu godina usporedan s gotovo bezglavim napretkom znanosti i tehnologije, mora jednom imati kraj, tj. moraju se postaviti bar neke sigurne granice. Dosadašnji znanstveni i tehničko-materijalni napredak — nošen poletom gotovo isključivo racionalnoga, apstraktno-diskurzivnog poimanja, pristupanja i obuhvaćanja objektivne stvarnosti — nije uspio. Čovjek nije riješio, kako je očekivao, bitnije i sve nagomilanije probleme, nego ih je količinski i kvalitativno napuhnuo do sudbonosnih razmjera.

Nema sumnje da u našoj općoj ljudskoj zajednici, gotovo na svim podnevnicama i usporednicama, vrije, vrije u svakom smislu. Različiti lomovi i društvene napetosti, ekonomijski, rasni, nacionalni i politički problemi, onečišćenje okoliša, drogiranje i gubitak smisla za život i rad tolikih naših

4 CHRISTOF SCHORSCH, *Die grosse Vernetzung. Wege zu einer ökologischen Philosophie*, Freiburg im Br. 1987.

suvremenika, osobito mladih, te strah zbog opasnosti od propasti čovječanstva sve više uzrokuju nepodnošljive psihosomatske stresove, duševno-tjelesne preopterećenosti i iscrpljenosti čovjekovih duševnih i tjelesnih moći i sila, te, dosljedno, sve više bioenergetskih i psihosomatskih neuravnoteženosti i bolesti. Istini za volju, moramo priznati da usporedo s time ulažemo mnogo sila i snage da bismo zaustavili masovnu nezaposlenost i glad, uništavanje prirode i njezinih sredina, ograničavanje individualnih i društvenih sloboda. Hoće li sve to ipak uzrokovati opće rasulo, možda i propast naše suvremene kulture i civilizacije? – nije nam jasno! U sadašnjim prilikama sadržane su obje mogućnosti.

Našoj riječi kriza odgovara na kineskom jeziku riječ »weiji«, (opasnost), ali istodobno i »dobra prilika«. To dvostruko značenje riječi »weiji« sadržano je na Zapadu u grčkoj riječi »katastrofa« (grč. katastréfo = okrenem, obraćam, prevrnem), što ne znači samo »nedaću« ili »zlu sudbinu«, nego i »preokret«, »obrat«. Katastrofa je, naime, u grčkoj drami označavala i prekretnicu dramske radnje prije svršetka.

Današnje mnogostruke katastrofe što se javljaju u različitim oblicima individualnog i društvenog života širom Zemlje navještaju nam da se u tim sredinama sprema olujna budućnost, no iste nas katastrofe istodobno upozoravaju – kao neki barometri – da se u istim sredinama imaju dogoditi bitni preokreti, ne želimo li da nas budućnost u njima zavije u crninu.

Nalazimo se, dakle, u vremenu koje prije svega zahtijeva radikalnu promjenu jednu od osnovnih paradigmi: duboku, naime, promjenu u mišljenju i vrednovanju objektivne stvarnosti u nama i izvan nas, želimo li adekvatno odgovoriti na pitanja suvremene stvarnosti i očuvati našu kulturu i civilizaciju. Tako bar zaključuju brojni dijagnostičari i kritičari našega vremena.

Želimo li, dakle, izbjeći krize u suvremenim problematičnim sredinama ili ih bar umanjiti, oštricu im otupiti, treba da svjesno i planski uznastojimo ne samo radi postignuća novih ekonomskih, društvenih, klasnih, političkih i strukturalnih promjena, nego nadasve i prije svega radi oblikovanja *novih mislenih modela, novoga načina mišljenja* – »*novam formam mentis*«, kako bi rekli stari skolastici. Nisu li nam povijesna zbivanja posljednjih mjeseci – mislim na raspad marksističko-lenjinističke ideologije i njezina krutog očnjaka jednoulja u Sovjetskom Savezu, Istočnoj Njemačkoj, u Čehoslovačkoj, Mađarskoj, Bugarskoj, Jugoslaviji i Rumunjskoj – bjelodano potvrdila potrebu za novim, i demokratskijim načinom mišljenja.

Na Zapadu se već odavno ozbiljno pokušava u mnoštvu različitih staleža razviti i probuditi »nova svijest«. Podsjetimo se na »New Deal«, novi program socijalnih i gospodarstvenih reformi, što ih je još 1932. uveo u SAD Franklin D. Roosevelt, te kasnije »Fair Playa«, koji je poticao ljude na ispravan, pošten i častan postupak u međuljudskim odnosima, prema ustaljenim društvenim propisima, u politici, privredi i trgovini. U Europi pak posljednjih se dvadeset godina nastoji stvoriti Ujedinjena Europa, pa već djeluju ustanove, Europski parlamenat, Europska ekonomska zajednica, a

potpisana je i »Amnesty International«, Helsinška povelja o ljudskim pravima. *Govori se i radi, o »novoj svijesti« u ljudi, o novim pozitivnim svjesnim doživljajima, o novom pristupu objektivnoj stvarnosti, o novom mišljenju, promatranju i ocjenjivanju suvremenih problema, da i ne govorimo o novoj savjesti: novom osjećanju, htijenju i svježijim etičkim vrednotama i vrlinama.* To danas u Europi predvodi Zapadna Njemačka, u kojoj su brojni meditativni i kontemplativni centri. Nema dvojbe o tome da većina suvremenih dijagnostičara i terapeuta različitih svjetonazora naglašava potrebu da ostvarimo novu, proširenu svijest, *sve do kozmičke svijesti, koja s naravi i vidom bitka obuhvaća sve što postoji i što je povezano s čovjekom. Moramo izaći — dovikuju nam — iz duhovne zapuštenosti u koju nas je sapeo učmali, jednostrani racionalističko-kategorijsko-linearni način mišljenja — ili, kako se danas čuje, i od marksista, ukrućeno jednoumlje.*

Poznati engleski povjesničar opće povijesti Arnold Toynbee, kritički poznavajući uspon i pad dvadesetak kultura i civilizacija čovječanstva od početka pisane povijesti do danas, zaključio je: »Nove su se civilizacije i kulture rađale i rađaju se ondje gdje je i onda kada je neka prethodna civilizacija, ukrutivši se u statični oblik vremena (dakle, zaustavivši se), postupno prešla u dinamičnu aktivnost novorođene civilizacije i kulture.«⁵

Kada je znanstvenicima prviput odsudno zasvjetlucalo u svijesti da moraju primijeniti nove paradigme u proučavanju prirode i života uopće, ako žele uspješnije rješavati sve zamršenije i dalekosežnije probleme u ikojem području suvremenoga života?

Nov način mislenoga pristupanja, obuhvaćanja i vrednovanja objektivne stvarnosti — zvan holistički (cjelovit) — s kojim danas namjeravamo uspješnije rješavati zakučaste probleme, započelo je, zanimljivo, najprije u kvantnoj fizici. Počevši od nje, ta »nova svijest polako se ali sigurno probijala i sveudilj se probija i u druge znanstvene grane i podgrane: od prirodnih, medicinskih, psihologijskih, ekonomijskih do sociologijskih i duhovnih, dapače i do filozofije i teologije.

U prvim trima desetljećima XX. stoljeća zbile su se, naime, u fizici dramatične promjene osnovnih pojmova, predodžaba i opažanja o materiji i o njezinim fenomenima. Nove zamisli koje suvremene teorije o materiji još dalje razraduju, proučavaju i profinjuju temeljito su potresle i promijenile dosadašnje, pretežno racionalne, razglabajuće analitičke poglede o materiji i o svijetu uopće: tj. mehanicističko poimanje atomskog modela u mikrokozmosu te, jednako, mehanicističko poimanje Kartezijeva i Newtonova kozmosa.

Kada je plejada prvorazrednih fizičara — Max Planck, Niels Bohr, Albert Einstein, Louis de Broglie, Werner Heisenberg, Erwin Schrödinger, Carl Friedrich von Weizsäcker i drugi — pristupila atomskom modelu ne samo racionalističko-analitički i filozofski (optikom, naime, mehaničke

5 Usp. A. TOYNBEE, *A Study of History*, New York 1972.

fizike), nego se brojnim pokusima s pomoću visoko tehnoloških dosti-
gnuća i *iskustveno* pozanimala za čestice samoga atoma (protone, neutro-
ne i elektrone), tada se ocima moderne fizike u neposrednu iskustvenom
zrenju otkrio nov, zamršeniji sastav materije nego što ga je poznavao
dotadašnji racionalno-pojmovni, fiziološki, deduktivni pristup atomima.

Od čega se zapravo sastoji taj novi uvid u strukturu materije?

Kad god su, naime, atomski fizičari pokusima upitali prirodu o nekim
fenomenima unutar atomskog modela, ona je, začudo, odgovarala para-
doksima, tj. posve drukčije nego što su učenjaci očekivali na temelju
mehanicističke fizike. Tako su npr. spomenuti subatomske pokusi pokazali
da je foton (čestica svjetla) korpuskularne i ujedno ondularne prirode.
Nastojeći da shvate taj paradoksnu fenomen fotona, atomski su fizičari
postupno postajali sve svjesniji da svojim dotadašnjim pojmovima i pre-
dodžbama s područja mehaničke fizike (i uopće dotadašnjim načinom
poimanja materije) ne mogu dubinski i potpuno zahvatiti, razumjeti i
protumačiti subatomske fenomene. »Može li priroda kad je riječ o fotoni-
ma« – stalno je, prema vlastitu priznanju, kopkalo Heisenberga – »biti
uistinu tako apsurdna kao što se pokazuje u atomskim pokusima?«⁶ Nakon
duga i neumorna eksperimentiranja i još napornija međusobnog rasprav-
ljanja i posavjetovanja, došlo je konačno prvacima atomske fizike do svije-
sti: *paradoksi* u atomskom modelu (ne smećimo s uma korpuskularno-on-
dularnu prirodu fotona!) *moraju pripadati nutarnjoj strukturi atoma*; na-
šem spoznajnom mehanizmu biva *paradoksalno ono na što primjenjujemo*
isključivo ili jednostrano samo pojmove i predodžbe tradicionalne fizike.

Fizikalni pokusi, tj. neposredno iskustveno zrenje u dubinsku struktu-
ru atoma, doveli su, međutim, oce atomske fizike do još jedne dalekosežne
spoznaje: atomska jezgra i subatomske čestice koje neprekidno kruže oko
jezgre nisu statične ili postojane, kao što je u to bila čvrsto uvjerena
klasična fizika, nego se snopići energije stalno gibaju, dakle, dinamični su!
Zbog svoje energetske prirode atomska jezgra i njezine čestice (elektroni)
u stalnom su, ali i u nepostojanu međusobnu odnosu. Heisenberg ih je
stoga nazvao »Unschärferrelationen« (labavi odnosi), budući da ih ne mo-
žemo točno odrediti ni *prostorno* ni *vremenski*. Osim toga, mi ne možemo
i ne smijemo taj »osnovni građevni materijal« – koji smo dosada držali
posljednjom objektivnom stvarnošću – promatrati kao nešto za sebe: taj
»osnovni građevni materijal« »prkosi« svim oblicima objektivne lokalizaci-
je u prostoru i vremenu. Te su neprekidne energetske relacije ipak stalno
komunikativne i informativne, što će reći da se uzajamno dodiruju i »infor-
miraju« o sebi, o svojim relacijama, naravi i djelovanju atomskih čestica i
cjeline. Ponestane li u sukobljavanju kvantu energije neka njegova relaci-
ja, taj kvant energije »umire«, nestaje. I obratno, dobiva li neki kvant
energije novu relaciju u sukobljavanju s drugim kvantom, »rada se« ili

6 W. HEISENBERG, Physik und Philosophie – Weltperspektiven. Ullstein Materialien.

nastaje novi kvant energije. I tako se stalno »radaju« i »umiru« atomske čestice. Budući da te relacije — tvrdi nadalje Heisenberg — nisu potpuno određene, već, naprotiv, mogu se unedogled križati, u tom prostoru vlada zakon *indeterminacije*, bar za spoznajni subjekt. I tako na temelju moderne fizike u mikrokozmosu vlada *indeterminizam*, a u makrokozmosu *determinizam*, koji je klasična fizika nekada protezala na oba kozmosa. Stoga Henry Stapp, engleski atomist, tvrdi: »Svaki elementarni djelić atoma ne postoji za se, tj. neovisno o jedinstvu s cjelinom kojoj pripada, niti se daje raščlanjivati neovisno o cjelini. To jedinstvo, odnosno cjelina, u osnovi je sustav relacija koje se propinju prema drugim atomskim česticama (Dinge). Te subatomske čestice (relacije), taj osnovni »građevni materijal« svake realnosti ne možemo izolirati, jer, ukratko »nemaju granica«.⁷

Kad mi danas nastojimo usavršiti dosadašnji način prilaženja k objektivnoj stvarnosti, njezina obuhvaćanja i prosuđivanja, tada ne idemo za tim da bismo otvorili prozore i vrata »nekoj drugoj stvarnosti«, ili da čeznemo za magičnom ili mitskom prošlošću ljudskoga načina mišljenja, nego, upozoravaju atomski fizičari, želimo tu stvarnost obuhvatiti (*comprehendere* = shvatiti) u njezinoj *egzistencijalnoj*, dubinskoj punini i sadržaju (So-Sein): *u njezinoj cjelovitosti, integralnosti, kompleksnosti i intimnosti*. Taj novi način mišljenja i pogleda u dubinu materije ulazi dandanas u sve znanosne grane: fizikalne, kemijske, biologijske, medicinske i psihologijske, pa i duhovne, povijesne, filozofijske i teologijske. U tom »novom načinu mišljenja«, u toj »novoj svijesti«, ne zaboravimo, polaže se manje važnosti raščlambi izoliranih pojedinosti, a *jače se ističe uvid u međusobne mrežaste odnose između tih dijelova i dijelova prema cjelini*. Stoga to mišljenje i zovemo *holističko, odnosno mrežasti, ekologijski i spoznajni pristup stvarnosti*. Svakako, to je mišljenje *dinamično, egzistencijalno i evolutivno*, a ne *statično*, kao u dualističko-mehanističkom ili pojmovno-kategorijskom promatranju. Tim novim mrežastim ekologijskim integralnim načinom prilaženja objektivnoj stvarnosti može se i mora znanost ponovno otvoriti osnovnim kvalitetama života: subjektivnosti, ljepoti, a pogotovu *intuitivnom zrenju!*

Kad su Werner Heisenberg, Niels Bohr, Robert Oppenheimer i još neki, nekoliko godina nakon što su postavili osnovne zasade kvantne fizike i njezina specifičnog načina mišljenja (intuitivno neposredno zrenje u stvarnost), upoznali bolje istočnu filozofiju i mistiku (hinduizam, budizam i taoizam), a nešto manje zapadnjačku mistiku Maestra Eckharta i njemačke mistike, bili su drugi put ugodno iznenađeni: u doživljajima tih mistika našli su, naime, toliko dodirnih točaka, misli i doživljaja s *iskustvima* o kvantnoj fizici. Stoga su zaključili: »Ako se fizičari uglavnom bave racionalnim znanjem, odnosno teorijskim, a mistici *intuitivno-iskustvenim*, dakle, *neposrednim zrenjem*, oba su spoznajna gledišta i rezultati upotrebnici na jednom i drugom području, tj. i na znanstvenom i na mističnom.« Mistici

7 H.P. STAPP, »S.Matrix Interpretation of Quanten Theory«, in *Physical Review*, March 1971.

Istoka i Zapada, upozoravaju nas atomski fizičari, stalno naglašavaju to da se posljednja stvarnost ne može dokazati logički (dakle, racionalno) niti fizičkim pokusima. »Ne možemo je nikada izraziti«, tvrde mistici, »odgovarajućim pojmovima i riječima, jer se ta stvarnost nalazi s onu stranu svijeta naših osjetila i intelekta. Naši su pojmovi i riječi, međutim, iz opipljiva i vidljiva svijeta.« Tako su mislili i atomisti od prvog trenutka »otkrića« kvantne fizike. Tek kad su to uočili, razumjeli su i paradoksalne reakcije subatomske čestice, kako vidjesmo. Suvremeni engleski psiholog Williams James pridružuje se tom mišljenju kada piše: »Naša normalna svijest – racionalna svijest, kako je zovemo – samo je specijalni tip svijesti, dok svugdje oko nas postoje s onu stranu finih zidova racionalne svijesti, drugi oblici svijesti.«⁸

Svijet, prema holizmu, nije skup izoliranih fragmenata ili zbrka razbacanih pojedinosti, niti je »iuxta positio«, kao u nekom stroju, kao što je tvrdila kartezijansko-njutnovska mehanicistička paradigma, već stvarnost koja je do u potankosti fino međusobno povezana, organski jedinstvena, smišljena cjelina, s kojom smo i mi ljudi uzajamno i usko povezani te u mnogo čemu ovisni. Neka nam se ta »nova slika svijeta« i njegovih fenomena, s međusobnim komunikacijama, interakcijama i informacijama slojeva i struktura – potiču nas atomski stručnjaci – ne očituje samo pred očima u laboratorijima i u eksperimentima nego i u društvenim sredinama, želimo li biti u što vjernijem skladu s objektivnom stvarnošću. Neka se taj holistički način prosuđivanja – upozoravaju nas atomski stručnjaci – odrazi osobito u profanim i religioznim sredinama (npr. u ekumenizmu, savjetuje Carl Friedrich Weizsäcker) u pluralnosti mišljenja, dijaloga, u višestranačkoj parlamentarnosti, u solidarnosti i uzajamnu poštivanju mišljenja, koračajući tako prema Ujedinjenoj Europi, štoviše prema Ujedinjenom Čovječanstvu.

HOLISTIČNO-EKOLOGIJSKO-MREŽASTO MIŠLJENJE U PERSPEKTIVI ONTOLOGIJSKE I PSIHOLGIJSKE STVARNOSTI

Subatomska je fizika, kako vidjesmo, unijela revolucionarni obrat u razumijevanje prirode i njezinih fenomena, bar u mikrokozmičkoj stvarnosti. Svojim visoko razvijenim tehnolozijskim eksperimentima, dakle, neposrednim *iskustvom*, *zrenjem*, u unutrašnjost materije, ili egzistencijalnim uvidom u materiju i u njezin sastav, a ne samo okosničkim tj. racionalnim, filozofskim analiziranjem, uvelike je atomska fizika zadužila – *suppositis supponendis* – gotovo sve znanstvene grane u rješavanju njihovih brojnih problema zbog primjene mehanicističke paradigme Descartesa i Newtona.

8 *The Varieties of Religious Experience*, Fontana, London 1971. str. 374.

Subatomska nas je fizika, međutim, dovela do još jedne dalekosežne činjenice odnosno spoznaje upravo na temelju *neposrednog iskustvenog pristupa* dubinama materije i njezina svijeta: posvjestila nam je, naime, u subatomskom eksperimentiranju ne samo »image«, *cjelovitu sliku materijalne prirode*, prije svega u mikrokozmosu, nego i *holističku narav naše spoznaje*, tj. dvojstvo u jedinstvu našega spoznajnog instrumenta. Eksperimentiranja unutar subatomskog modela dovela su nas — kao malokoja dosadašnja spoznajna teorija — do filozofijsko-epistemologijske svijesti o mogućnosti i potencijalnosti našega spoznajnog aparata: od senzitivne, racionalno-pojmovne i intuitivne sve do mističke spoznaje. Mi možemo — zaključili su opravdano oči kvantne fizike na temelju atomskoga eksperimentiranja — toliko vjernije spoznati holističnu, integralnu i mrežastu prirodu objektivne stvarnosti koliko vjernije slijedimo i primjenjujemo holističnu, integralnu i ekologijsku prirodu i zakone našega mislenoga procesa. Potvrdili su na taj način i usput stari filozofski aksiom: *cogitare sequitur esse*, tj. mišljenje (subjektivnost) slijedi stvarnost (objektivnost). Ili: Mi ćemo stvarnost toliko potpunije obuhvatiti i razumjeti koliko ispravnije budemo mislili. Ne samo deduktivno (racionalno) nego i induktivno ili *iskustveno!* Ne samo esencijalno, tj. zahvaćajući bit stvari, njezin »kostur«, nego i egzistencijalno, tj. obuhvaćajući i bitak (Sein, esse), »krv i meso« stvarnosti; jednom riječju budemo li holistično mislili, odnosno *obuhvaćali stvarnost ne samo racionalno nego i intuitivno-unitivno-egzistencijalno-iskustveno*. Nema sumnje o tome da će nas naš spoznajni instrument dovesti do objektivnije, zaokružnije i potpunije slike stvarnosti budemo li usporedo — kao u tračnica istoga kolosijeka — primjenjivali i racionalnu i intuitivnu spoznajnu moć, dakle, holizam. U tom duhu piše Heisenberg: »Čini se da se može općenito reći kako se u povijesti ljudskoga mišljenja ostvaruje najplodonosnija punina spoznaje samo tamo gdje i onda kada se susreću dva različita načina mišljenja (NB! Misli upravo na apstraktno-analitičko i iskustveno-intuitivno mišljenje). Ta dva različita načina mišljenja imala su i imaju korijen u različitim područjima kulture, u različitim vremenima i religijskim tradicijama. Kad se ta dva načina mišljenja stvarno susretnu, odnosno, kad su u međusobnu odnosu, oni uzajamno djeluju jedan na drugoga. Tada se možemo nadati da će slijediti novi i zanimljiviji razvojni procesi«. ⁹

Budući da je razlika između tih dviju naših spoznajnih moći na putu prema pravom i ispravnom razumijevanju objektivne stvarnosti tako važna, pogledajmo što kritičkije tu razliku s ontologijskoga i psihologijskoga stajališta. Da, pogledajmo općenito zakonitost našega spoznajnoga aparata! On je dvovrstan: jedno je mišljenje linearno-racionalno-analitično, tj. pojmovno-apstraktno-kategorijalno-diskurzivno ili logično. Drugo je mišljenje intuitivno-unitivno ili sintetično, jer povezuje sve dijelove i objekte stvarnosti u cjelinu. Stoga ga neki nazivaju i »kružnim«, za razliku od

9 Usp. F. CAPRA, *Das Tao der Physik*.

linearnoga. Glavna je oznaka intuitivnog mišljenja da je neposredno iskustveno, tj. slijeva se po zrenju u spoznajni objekat i obratno, za razliku od racionalno-teoretsko-deduktivnog, koje je *posredno-iskustveno*, tj. stječemo ga apstraktnim pojmovima.

Intuitivno-iskustveno zrenje ima vrhunac u transpersonalnoj ili reflektirajućoj spoznaji. U njoj, naime, spoznajni subjekt nadilazi sama sebe, promatra se s nekog odstojanja, ali tako da postaje istodobno jedno sa spoznajnim objektom u akategorijskom ozračju. Transpersonalna spoznaja rađa na taj način u nama neposredno iskustvo o samome sebi, tj. neposredni doživljaj svijesti i, dosljedno, savjesti. *Svijest, prema tome, nije ništa drugo nego neposredni doživljaj savršenoga jedinstva u nama: između mene kao spoznajnog subjekta te ujedno mene kao spoznajnog objekta. Što je to jedinstvo savršenije, to je i svijest zdravija, zrelija i jača.*

Te dvije vrste ljudske spoznaje; racionalna i intuitivna, što čine dvojstvo u jedinstvu, zajedničkog su razumskog korijena. Kontaktiraju međusobno i s objektivnom stvarnošću. Samo im je različit pristup stvarnosti. Nisu uzajamno *antagonistične*, kako bismo mogli na prvi pogled površno zaključiti, nego *komplementarne*. Medusobno se, naime, upotpunjuju i stoga je svaka za se i na svom području vrijedna i potrebna. Obje svjedoče o kreativnosti ljudske svijesti. Pojmovno-diskurzivno-logična spoznaja ima na području racionalnosti glavnu riječ, gdje svojevolumno kroji i prekraja objektivnu stvarnost, umjesto da bude istodobno vođena i obogaćivana – kao intuitivno-neposredno zrenje – i objektivnom stvarnošću. Stoga moramo biti vrlo suzdržani i kritični prema ljudima koji se više daju nositi racionalnom spoznajom. Dakako, obje spoznaje, racionalna i intuitivna, razvijaju i produbljuju na svoj način naš spoznajni potencijal. Pomutnja nastaje tek onda kad jednu od njih apsolutiziramo, zlorabeći njezine kompetencije: Kad npr. linearno-analitično-racionalna misao proglašuje sebe (kao u doba racionalizma) jedinim i najvažnijim činiteljem našega spoznavanja, tada nužno nastaje agresivni odnosno izrabljivački stav prema prirodi i društvu kao prema objektima spoznajnog osvajanja. Kad bi opet transpersonalno-intuitivna spoznaja prevladala, vjerojatno bi vrlo brzo nestala većina tekovina znanstveno-tehničke civilizacije, koje su nas dosada tako obilno obogaćivale u duhovnom i materijalnom pogledu.

Najvažnije je da stalno imamo pred očima činjenicu o mehanizmu naše umne spoznaje: naime, to da nam se pri racionalno-pojmovnom pristupu i obuhvaćanju stvarnosti ona, doduše, otkriva u svojoj bitnosti (esencijalnosti), ali još ne i u svojoj egzistencijalnosti, dakle ne još u punini i konkretnosti. Tek ako spontano, ili, dapače intencionalno, kao u meditaciji ili kontemplaciji, aktiviramo (odnosno prepustimo se dinamizmu) i druge komponente našega spoznajnoga aparata, tj. intuiciju ili transcendentalno iskustvo, neposredno zrijući cjelinu i njezine sastavne dijelove – kada se s njima suživimo – tada nam se otkriva stvarnost u egzistencijalnoj punini, tj. u dubini, širini i visini. To se događa, naglašavamo, u transpersonalnoj sferi (u svijesti o samome sebi kao o subjektu i kao o objektu spoznaje),

kad mi se moja svijest u dubokom poniranju u misao na vlastitu egzistenciju udubljuje (*Versenkung*) u jezgru i temelje mojega bića (*Sein*), ondje gdje moj bitak izlazi iz Apsolutnog Bitka i obratno, tj. gdje moj bitak ulazi u Apsolutni Bitak.

Čini nam se da neće biti naodmet ako još konkretnije pogledamo pozitivne i negativne značajke obiju vrsta razumne spoznaje, te njihovo uzajamno integriranje u spoznajnim procesima.

Ako se racionalna spoznaja odvija, u prvom redu, u apstraktnim pojmovima, pa je stoga diskurzivno-lančasta, neminovno je i *dualistička*, tj. razjedinjuje i raščlanjuje spoznane sadržaje prema suprotnostima i polaritetima: npr. na supstanciju i akcidens, uzrok i posljedicu, subjekt koji misli od objekta o kojem subjekt misli, mišljenje od bitka, dušu od tijela, čovjeka od prirode, znanost od religije itd. Dualistično mišljenje ne samo što razjedinjuje sadržaje spoznane stvarnosti nego i spoznajno zaoštava njihove suprotnosti, umjesto da nas vodi u blagim prijelazima u cjelovitost stvarnosti, što se zbiva pri intuitivnom zrenju. Dapače, mi u dualističnom načinu mišljenja i vrednovanja cjelinu posve ili većim dijelom zapostavljamo i zanemarujemo, dok dijelove unutar cjeline jednostrano uočavamo i naglašavamo. Stoga dobivamo krnju sliku realnosti, dok je ona holistično integralna — cjelovita. Zbog toga bi moralo da o njoj takvo bude i naše mišljenje i prosuđivanje — holistično —, tj. u znaku racionalnog, ali i intuitivnog obuhvaćanja odnosno shvaćanja stvarnosti.

Ako je racionalna spoznaja pojmovno apstraktna, ona je neminovno statična. Njoj apstrahiranjem bježi »ispod nogu« dinamičnost u objektivnoj stvarnosti. Apstrahiranjem mi razdvajamo pojmove, »ukručujemo« stvarnost u kategorije. Obuhvaćamo je (*comprehendere* = shvaćamo) u diobi crno-bijelo. Stoga pri racionalnoj spoznaji stvarnost i njezine sastavne dijelove doživljavamo s pridržajem, odstojnošću, hladno, u neku ruku površno, dapače, i s doživljajem neke osamljenosti.

INTUICIJA I NJEZIN ISKLJUČIVO HOLISTIČAN (SABIRAJUĆI) PRISTUP STVARNOSTI

U unitivno-intuitivnoj spoznaji, naprotiv, stvarnost ne doživljavamo u mehaničkoj povezanosti, u »juksta poziciji« dijelova, nego u uzajamnoj, intimnoj, funkcionalnoj ovisnosti, s komunikacijama, informacijama i u reakcijama između njezinih slojeva i struktura, dakle u stalnom pokretu i dinamičnosti. (Podsjetimo se samo na subatomske relacije!) Na taj način intuitivno zrenje otkriva realnost u »*duginim bojama*«, u *nijansiranosti njezinih slojeva, struktura i fenomena, a ne samo crno-bijelo, kao racionalna spoznaja*. Nadalje, ako pojmovno-apstraktna spoznaja razuđuje stvarnost, s pravom za nju velimo da je agresivna, da razbija, drobi, usitnjuje, atomizira objektivnu stvarnost u spoznajnoj sferi. S time moramo računati

želimo li je objektivno ocijeniti i prikazati. Stvarnost je, naime, u subjektivnoj-racionalno-spoznajnoj sferi drukčija nego, kako bi rekao Kant, »das Ding an Sich«, tj. u objektivnoj stvarnosti. Intuitivna spoznaja, naprotiv, transcendirira (nadilazi) dvojnost subjektivnog i objektivnog te teži da ih sjedini, odnosno da sjedini ono što je racionalna spoznaja razbila i atomizirala, a u stvarnosti jest jedno. Dok je racionalna spoznaja, kako rekosmo, naravi agresivne, osvajačke, dok razdvaja spoznajni subjekt od objekta i obratno, stvarajući tako neko tiho »neprijateljstvo« (dijalektiku) između njih, dotle intuitivno, iskustveno mišljenje omogućuje spoznajnom subjektu da se u neposrednu zrenju spoznajnoga objekta sav preda, kao razlije ili utopi u spoznajnom objektu, s njime sav suživi do ontičkog (tj. u redu bitka) jedinstva i identičnosti s njime. I upravo zbog toga stvara u nama unitivno-intuitivna spoznaja veliki mir i neko izvanredno ontičko duhovno svjetlo, različito od onoga racionalne spoznaje.

Intuicija ne spoznaje stvarnost s pomoću umnih obrazaca subjekta spoznaje, nego poput ljubavi *uranja* spoznajni subjekt u intimu spoznanoga. Na taj mu način omogućuje da doživi spoznani objekt na neki način iz same njegove nutrine. Intuicija se tako javlja kao nadomjestak za jednu od najopasnijih, ali i najčešćih klopki racionalne spoznaje: za njezinu sklonost redukciji, tj. promatranju nekoga fenomena samo u sebi i za sebe, dakle, ograničeno i izolirano! Ta pak vlastitost racionalne spoznaje čini da tumačimo više nižim,, složeno jednostavnim, cjelinu s pomoću njezinih razudelnih dijelova. Zbog toga nam, istina, racionalna spoznaja omogućuje veću i zaokruženiju subjektivnu sliku stvarnosti, ali i siromašniju jer nije sposobna izraziti u povezanoj cjelini sve vidove ljudskoga iskustva.¹⁰

Doduše, već u pojmovno-apstraktnoj spoznaji postoji neko jedinstvo između spoznajnog subjekta i njegova spoznajnog objekta. U intuitivno-iskustvenom zrenju imamo, međutim, dublje i intimnije jedinstvo među njima. Jedinstvo je intimnije, dublje i sveobuhvatnije jer nije samo u redu spoznaje kao pri racionalnom spoznavanju nego je to jedinstvo ontično, tj. u redu bitka. Unitivno-intuitivno zrenje objektivne stvarnosti izdiže nas u red bitka, povezujući tako naš bitak s ostalim bicima (Sein), prvotno i konačno i s Apsolutnim Bitkom. Ta činjenica povezanosti između bitaka rađa u nama doživljaj »društvenosti«, a ne osamljenosti, kao u racionalnom mišljenju. Svijest o općoj povezanosti moga bitka sa svim bicima realnosti zovemo kozmička svijest, koja je vrhunac u spektru ljudske svijesti.¹¹ U njoj, naime, doživljavamo jedinstvo bitaka u čitavom svemiru i svijest s Bogom (Apsolutnim bitkom!). U kontemplativnoj meditaciji — koju možemo aktivirati prepuštajući se neposrednom zrenju vlastite egzistencije — uranjamo u vlastiti bitak (esse!) te u njemu doživljavamo iskustveno i druge bitke. Na taj način proširujemo svoju svijest do kozmičkih razmjera.

10 A. WATTS, *Im Einklang mit der Natur*, Goldmann, 1985.

11 K. WILBER, *Wege zum Selbst*, Östliche und westliche Ansätze zu persönlichem Wachstum, Kösel, 1988.

Tom iskustvu ontičkoga jedinstva između spoznajnog subjekta i njegova spoznajnog objekta sa svim njegovim sadržajima pridonosi i naša podsvijest bogatstvom svojih osjećaja, »arhetipima« i stvaralaštvom fantazije (C.G. Jung).

Kada postajemo svjesni — u neposrednu intuitivnom zrenju — transcendentne totalnosti bitka, mi ne dodajemo novi objekt našem spoznajnom repertoaru, nego samo doživljavamo jedinstvo i opću povezanost svega što postoji. Stječe dojam da je naša svijest mnogo više od funkcije našega razuma smještena u cerebralnim područjima fenomena koji od pamtivijeka postoji u srcu svemira.¹² Doživljavano tada neku vrstu uravnoteženosti u odnosima između subjekta i objekta, između nas samih i ostalih ljudi oko nas, a da pritom ne gubimo vlastitu posebnost i individualnost. Autentična unitivna spoznaja ne vodi k regresiji ili vraćanju u kolektivnu podsvijest, nego uspostavlja sklad između individualne svijesti i kolektivne podsvijesti u nama te na taj način pridonosi njihovoj pomirbi i integraciji podsvjesnoga sadržaja sa sviješću.

Kad govorimo o nadilaženju ili transcendiranju svoga Ja u unitivno-intuitivnoj spoznaji, postoji opasnost da to netko shvati kao pokušaj depersonalizacije. Isto je tako opasno uništiti osobnu individualnost i predimensionirati vlastiti Ja. Uzalud je pokušati *nadići* naše Ja i proširiti našu temeljnu osobnost *ako prije toga nismo prošli naporan put i dug postupak formiranja osobnosti. Najprije moramo imati svoj Ja, da bismo ga mogli nadići. Tek pošto smo postigli svoj dubinski Ja (personalizaciju), možemo biti utkani u zajedništvo bića i u njihovu individualnu svijest, što ne obuhvaća samo društvene odnose izvan nas, nego i kolektivnu podsvijest s memorijom u nama. Kozmička je svijest obogaćenje individualne i društvene svijesti, a ne samo nekakav njihov nadomjestak.*

Još jedna od važnih i dalekosežnih značajki intuitivnog zrenja, s kojom moramo redovito računati u našem procesu spoznaje života i svijeta, jest činjenica da je intuicija najuže i dinamično povezana s našim osjećajima: fizičkim, pogotovu estetsko-umjetničkim (npr. s doživljajem ljepote), a i s metafizičkim, kao što su čuđenje, udivljenje, strahopočitanje, ljubav, te religioznom zahvaćenošću pred Svetim i Vječnim. Strahopočitanje je metafizička, nedosjetna zahvaćenost pred tajnama i transcendencijom bitka, njegovom puninom, harmonijom i ljepotom. U osobnom dozrijevanju nažalost, premalo se trsimo da razvijemo tu vrlinu ljudskoga duha, tj. razumnju moć intuicije. Pred transcendencijom bitka osjećamo se maleni, maleni — u tom je naime ontički korijen prave i duboke poniznosti — ali se ujedno osjećamo i veliki jer smo *stalno* od bitka, osobito Božanskoga, Apsolutnog, nagovoreni.

Dok se racionalna spoznaja odvija gotovo isključivo u sferi razuma i volje, dotle intuitivna spoznaja zahvaća i tajanstveni svijet osjećaja ljudske podsvijesti. Na taj način i osjećaji odaju obilježja kognitivnosti, tj. igraju

12 Usp. H. DITFURTH, *Kinder des Weltalls*, 1982; *Wir sind nicht nur von dieser Welt*, 1984.

ulogu spoznajnih činilaca. U intuitivnu zrenju objekta osjećaji se bude kao odasna iz inkognitosti »jezgre naše osobnosti« (Lebensgrund-Seelengrund), te ulaze u racionalnu sferu spoznajnog subjekta i objekta. Baš po osjećajima mi doživljavamo u razumnoj sferi spoznajni objekt življe, dublje i svježije. Intuitivno zrenje upravo pomoću svojih probuđenih i na površinu iznesenih vjernih pratilaca osjećaja, te uz stalni i tajanstveni »razgovor« između spoznajnoga subjekta i objekta, jače i intimnije povezuje subjekt s objektom. Zbog popratnih osjećaja intuitivno nas zrenje, doduše, dublje i čvršće priljubljuje uz spoznajni objekt, ali je otuda u intuitivnoj spoznaji i veća opasnost od toga da se njezini *objektivni sadržaji* rasplinu, da se izgube u našim osjećajima, da olako pređu u fantaziranje, ili u neku maglovitost. To često doživljavamo kod umjetničkih naravi ili kod žena koje su jače nadarene intuicijom nego razumskim raščlanjivanjem. U tim je slučajevima uloga racionalnoga mišljenja da vrati u konkretnost fantazijom ponesene misaone sadržaje sve do nadrealnosti, vraćajući im oštrinu obrisa racionalne spoznaje. Osim toga, odveć priljubljeni osjećaji uz spoznani objekt (upravo zbog te velike priljubljenosti osjećaja u intuiciji mnogi je, ali posve pogrešno, nazivaju iracionalno spoznajnom moći) umanjuju nam *uvelike kritičnost i samokritičnost*, a dosljedno, i slobodu objektivne i nepristrane prosudbe i vrednovanja. Samokritičnost zahtijeva nužno odstojanje od samoga sebe i svojih osjećaja. Manjak budne samokritičnosti, a pogotovu ako smo još umišljeni da smo samokritični, jest tmurno ozračje u kojemu varamo sami sebe. Pojačana kritičnost prema drugima očit je dokaz da nama nedostaje samokritičnost. *Stoga je samokritičnost odlika i dokaz zrele i zaokružene osobnosti i njezina zdrava psihičkog života*. Daka-ko, samokritičnost kao odlika i dokaz zrele osobnosti usko je povezana s pravilnim funkcioniranjem naše intuitivne spoznajne moći i ovisna je o njoj.

U svakoj spoznaji biva, nadalje, spoznajni subjekt obogaćen ne samo svojim osjećajima nego i samom objektivnom stvarnošću. To se obogaćenje sastoji od toga što u intuitivnom spoznajnom procesu stvarnost kao da se predaje spoznajnom subjektu, i obratno, u »želji« da budu jedno. Zbog toga se u spoznajnom subjektu pojavljuje u neposrednom zrenju *fenomen ljubavi*. Intuicija je naime, *put i predanja spoznajnog subjekta spoznajnom objektu, i sjedinjenja s njime* i obratno. *A u biti je ljubav upravo u sjedinjenju te uzajamnom darivanju i primanju*. Što je intuitivno zrenje dublje i trajnije, to se prisutnost i dinamika ljubavi iz podsvijesti očitije diže u spoznajnu sferu razuma i volje i tako postaje izrazitija i glasnija. To vidimo osobito u kršćanskih mistika, koji kontemplacijom (zrenjem) Božjega Bića rone u sve veće sjedinjenje ljubavi sa svojim Božanskim Ti, darujući mu se bez pridržaja, odnosno primajući ga u svoj ograničeni bitak.¹³

13 Usp. filozofiju bitka Mag. Eckharta; također i djelo SUDBRACK – LIGGES, *Das wahre Wort der Ewigkeit wird in der Einsamkeit gesprochen*. Meisters Eckharts Seinsmystik, Echter Verlag.

Uživimo se na kraju u neke konkretne primjere koji će nam osvijetliti apstraktno-pojmovno-analitičko mišljenje u uzajamnoj ritmici s intuicijom odnosno neposrednim zrenjem stvarnosti.

Promatram npr. naslikani prirodni pejzaž u galeriji slika. Racionalna aktivnost moga spoznajnog aparata (ona razbijačka?) zalijeće se poput strijelice ili klina na naslikani pejzaž od prvoga trenutka moga pristupa slici. Razum mi ponire u dubine pejzaža, razvrstava u mojoj svijesti njegove sadržaje u kategorije, strukture i dijelove, u sklop linija i boja. Nije to povezan pregled, nego analitičan. Razuđuje sliku pejzaža — drobi ga! Ni na čemu se razum dulje ne zadržava, već leprša poput leptira od cvijeta do cvijeta, od jednoga predmeta na drugi. Zaustavlja se, naime, nakratko sad na jednoj uzvisini, sad na udolini ili na potoku u njoj. Onda se opet zalijeće daleko u pozadinu, gotovo do obzorja, na ravnicu u kojoj je selo. Pri svemu tome dotiče pojedinosti pejzaža na površini. Većina ljudi, bez sumnje, tako će promatrati naslikani pejzaž, jer se — što po prirodi, a još više prema školskoj izobrazbi — isključivo dadu voditi racionalnom, analitičkom sposobnošću svojega duha. Umjetnički nadareni ljudi, vođeni više intuicijom, drukčije će doživjeti naslikani pejzaž. Prepustim li se namjerno i svjesno — što sada činim — neposrednom intuitivnom zrenju svoga spoznajnog instrumenta, ovako ću doživjeti naslikani pejzaž: uranjajući (Versenkung) u dubinu svojega bitka, svoje egzistencije, u ono »ja jesam«, primijetit ću kako mi intuitivna sposobnost duha obuhvaća pejzaž i u cjelini i u dijelovima, zadržavajući ga dulje i dublje u mojoj spoznajnoj sferi. *Značajno je, svakako, za intuiciju da prije svega uočava cjelinu, a onda dijelove u maglovitim obrisima.* Doživljam kako mi razum uranja i u cjelinu i u pojedine dijelove pejzaža, stvarajući u mojoj svijesti *ozračje iskustva*. Što se dulje i dublje zadržavam u njima, doživljam da se dijelovi pejzaža dubinski slijevaju u cjelinu, kako u meni raste *iskustvo* pejzaža, tj. doživljam da sam zahvaćen i nošen ljepotom i harmonijom čitavoga pejzaža sve do *tajanstvenog stapanja i smirenja* moje svijesti u njemu.

Pokušavam se, nadalje, što dublje uživjeti (roneći svojim bitkom kojim sam ontički jedno s bitkom crkvice) u onu crkvicu na vrhu brda sa slike koja mi je sada posrednošću mojega bitka *neposredno* prisutna u svijesti. Ne pojmovno ni slikovito, nego u neposrednom zrenju ronim u njezin tajanstveni svijet što je okružuje i koji u sebi sadržava. Zanimljivo, ta crkvica svojom prisutnoću u mojemu sjećanju budi u meni uspomenu na sličnu crkvicu na nekom vrhuncu u Bosni, gdje provedoh prije mnogo godina nekoliko dana odmora, povezujući tako svoja iskustva od prije s ovim sada, dok sam duhom sav u crkvici na brdu s pejzaža. Što mi intuitivno zrenje crkvice na pejzažu dulje i dublje roni u tajanstvenu stvarnost koja me zaokupljuje u dubinama mojih osjećaja i sjećanja na crkvicu iz Bosne, to kao da jasnije čujem večernje zvono što zvoni na Angelus. Sjećanje na taj Angelus uprisutnjuje mi ga, on mi postaje sadašnjost, sjedinjujući u meni dva doživljaja: onaj iz Bosne i ovaj u crkvici s pejzaža. Doživljam ih kao jedno sa sobom u tajanstvenom... sada. Naglašujem, netko će drugi prizor

crkvice na pejzažu i njezin poziv na Angelus doživjeti drukčije, već prema svojem životnom iskustvu, pohranjenom u riznici sjećanja i podsvijesti.

U intuitivnom zrenju doživljam tako naslikani pejzaž *dinamično*. *Šetam njegovom unutrašnjošću – postajem jedno s njime*. To zrenje budi metafizičko iskustvo (tj. u redu bitka), koje je popraćeno metafizičkim osjećajima: divljenja zbog ljepote prirode pejzaža, strahopočitanje i ganuće pred Apsolutnim Bitkom koji mi nevidljivo ali jasno govori iz pozadine slike. U miru i zadovoljstvu koji me pritom prate doživljam potrebu posvemašnjeg predanja tajanstvenoj stvarnosti koja me zove k još dubljem sjedinjenju u miru i u tihoj radosti.

Jednako tako, promatram li rascvjetanu trešnju, racionalna sposobnost moga spoznajnog mehanizma već pri prvom pristupu stablu odvojiti će mi u svijesti krošnju od stabla, deblo od korijena i okoliša. Secirat će mi, dakle, rascvjetanu trešnju. Predam li se intuiciji i njezinu neposrednom zrenju stabla trešnje u cvatu, pustim li da se stablo u tišini bitka posve »otvori« i preda mojoj spoznaji kao neposredno iskustvo, svijest će mi uranjati sve više i više – u onoj mjeri u kojoj sam nutarnje više opušten – i u biologijsko-kemijske procese. U asimilatorne i disimilatorne procese u tkivu čitavoga stabla, a ne samo krošnje ili korijena. Riječju, doživjet ću – *iskusiti* – u tom uzajamju ne samo statičnost, kao u optici racionalnog obuhvaćanja stabla, nego i *dinamičnost* u optici intuitivnog zrenja stabla u cjelini. Što budem dublje i duže uranjao – nošen neposrednim zrenjem intuicije – u čitavo stablo, doživjet ću kako stablo, u nekom smislu, postaje jedno samnom. *To je jedinstvo transracionalnog obilježja*. Ono je, naime, *ontično*, tj. *na razini bitka, u dubinama egzistencije*. I tako doživljam i u zrenju trešnje u cvatu da mi se obzorje svijesti proširuje i produbljuje, napunjavajući me metafizičkim mirom i svjetlom.

I u povijesnoj znanosti, osobito u njezinom modernom ogranku – u psihologiji povijesti – danas se s velikom koristi sve više primjenjuje intuitivno zrenje odnosno kontemplacija povijesnih zbivanja, da bismo ih posadašnjili, u njih uronili i tako bolje shvatili i vrednovali. Pritom se uvelike služimo, i u terapijske svrhe, kreativnošću fantazije i pamćenja.

Osvježenje, produbljenje i proširenje obzorja svojega duha doživljavamo također i u kontemplativnoj meditaciji vjerskih istina, tj. uranjanje zrenjem i uživljanjem u njihove sadržaje, sve to s pomoću intuitivnog doživljavanja, a jednako tako, u kontemplativnim meditacijama o riječima, mislima, osjećajima u djelovanju Krista u evanđeoskim događajima i opisima. Ta se *dinamika* neposrednog, intuitivnog zrenja prakticira sada u velikoj mjeri u brojnim meditativnim središtima širom Zapada (osobito u Zapadnoj Njemačkoj, Švicarskoj i Austriji), uključivši SAD kao spiritualno, tj. obogaćenje i kao terapijska metoda, tj. da uskladimo svoj razum, volju i, pogotovo, osjećaje. U tim raznim vježbama uranjanja transcendentna i transpersonalna svijest – od joga i zena do različitih kršćanskih meditativnih metoda – izdiže nas iz *trodimenzijske stvarnosti* i perspektive osjetno-racionalne spoznaje te nas holistično, neposrednim zrenjem pre-

nosi u *četverodimenzionalnost, tj. u izvanprostornu i izvanvremensku stvarnost*, kojoj također pripadamo. Time naša svijest — proširena i produbljena inače jednostrano i linearno razvijena racionalnom spoznajom — dobiva značajke i domet sveobuhvatne kozmičke svijesti, tj. prostorno i vremenske povezanosti sa svime što je bilo, što postoji i što će postojati.

ZAKLJUČNE MISLI

Počeli smo članak od činjenice da brojni znanstveni kritičari, psiholozi i psihoanalitičari misle da ulazimo u novo povijesno razdoblje u kojem bi trebalo da prevlada savršenija svijest i savjest, što će reći: holistički, cjeloviti način mišljenja, prosuđivanja i vrednovanja subjektivne stvarnosti u nama i objektivne izvan nas.¹⁴

Druga činjenica od koje smo pošli u razrađivanju ovoga teksta jest to što se od početka ovoga stoljeća u sve većem krešendu nagomilalo mnoštvo različitih i gotovo nerješivih problema na svim razinama i u svim slojevima suvremenoga društva. Usprkos tome što su se znanost i tehnika intenzivnije razvijali, ipak su rapidno rasli brojni problemi u našem svagdašnjem životu. Pokušavamo ih riješiti, ali često uzalud. Najoštroumniji mislioci i analitičari našega vremena misle — a životno im iskustvo iz dana u dan daje pravo — da je to zato što pri rješavanju tih problema uzalud pokušavamo primjenjivati zastarjele, mehanicističke paradigme Descartesa i Newtona, kojima se služila i još se danas tu i tamo služi znanost u brojnim područjima života. Prema mehanicističkom nazoru na svijet, kozmos i njegovi fenomeni nalik su golemom stroju s bezbroj kotača zamašnjaka, manjih kotača, vijaka i vijčića. Moderna atomska fizika, koju danas slijede brojne znanstvene grane, pokazuje, nasuprot tome, da su svijet i sve strukture i pojave u njemu holistično, tj. cjelovito i organski međusobno povezane komunikacijama i informacijama, što vode prema cjelini — Univerzumu! Prošlost, sadašnjost i budućnost u tom svijetu također su uzajamno povezani, međusobno komuniciraju i informiraju se. Slijediti u mislima i, dosljedno, u djelima putove te i takve stvarnosti znači *duhovno*, a ne mehanicistički, misliti i djelovati. A to se, međutim, ostvaruje najizrazitije u intuitivnom neposrednom zrenju naše mislene aparature, dakle, u holističkom, integralnom pristupu naše svijesti objektivnoj stvarnosti. Zaludu mi stoga na taj organizam, na tu integralnu, nutarnju povezanost dijelova u cjelinu primjenjujemo mehaničke zakone Newtonove fizike, dok tom cjelinom i njezinim dijelovima upravaljaju fini, nadmehanički, često i parapsihički zakoni. Njih znanost, tehnika te suvremene društvene znanosti sve preglednije uočavaju, bolje ih razumiju. Budući da je objektivna stvarnost holistično uređena, tj. unutar sebe i svojih dijelova uzajamno povezana i

14 Usp. J. GEBSER, *Ursprung und Gegenwart*, in Novalis Verlag.

funkcionalna, mora i naš pristup toj objektivnoj stvarnosti, naš »razgovor« s njome biti holističan u mišljenju, prosudbama i djelovanju. Nepotpun nam je pristup stvarnosti, promatramo li je samo pod vidom jednoga isječka. U svakom pristupu i vrednovanju objektivne stvarnosti, bila ona fizička, metafizička ili posve duhovne prirode, moramo istodobno i usporedo – želimo li je potpuno obuhvatiti i razumjeti – *aktivirati i primjenjivati obje umne sposobnosti*. Dakle, holistično, cjelovito. Ne samo mehanicistično ili analitično nego i unitivno, sintetično, u cjelini, tj. duhovno. *Naše vrijeme, sa sve brojnijim nerješivim problemima, krik je za duhovnim pristupom i obuhvaćanjem stvarnosti*. A duh povezuje, dok mehanička paradigma dijeli!

Nažalost, dosada smo, osim u umjetnosti, previše i često, da ne reknemo isključivo, davali prednost racionalnoj službi našega spoznajnoga aparata, a premalo se ili nikako služili intuitivnim, iskustvenim suodnosom naše svijesti i njezina spoznajnog instrumenta. Pretežno smo uočavali, pratili i vrednovali stvarnost i njezine fenomene pod *vidom biti* (esencijalno), umjesto usporedo i *egzistencijalno*, tj. iskustveno zrijući, kako je to očekivala i objektivna stvarnost u komunikaciji sa spoznajnim subjektom. Zbog toga nam se ta stvarnost i njezini fenomeni doimaše odveć koštunjavu, krnje i nepotpuno. Već se M. Heideger na početku svoje filozofije bitka (egzistencijalizma) tuži na »zaboravljenu egzistenciju«. *A upravo intuitivno zrenje i iskustvo* – kako smo opširno dokazali – otkriva nam u lepezastom obliku i *egzistencijalni vidik i protegu stvarnosti* – onu s »krvlju i mesom«. Iako većina epistemologa i dubinskih psihologa smatra da je neposredno intuitivno zrenje u evoluciji ljudske svijesti dandanas na višem stupnju nego za prijašnjih razdoblja, manjina tvrdi, čini se, ne bez temelja, da smo povijesno zanemarili odnosno pustili da u nama zakrčlja *nekada vrlo razvijena intuitivna komponenta našega ljudskog spoznajnog aparata*.

Evo nekoliko primjera iz političkog, društvenog i crkvenog života naših dana, koji pokazuju što uzrokuje *jednostrano* racionalno-diskurzivno prosuđivanje objektivne stvarnosti i kako ta jednostranost osiromašuje ljudski duh! Ideologija i praksa marksističko-lenjinističkog svjetonazora u posljednjih se godinu dana bijedno srozala gotovo u svim komunističkim zemljama iza »željezne zavjese«. U sedamdeset godina svojega djelovanja komunistička se ideologija i njezina misao uledila u dogme, većinom nasilnim sredstvima, braneći svoju krutu zatvorenost »jednouljem« svoje ideologije i partije, ne trpeći uza se nijedno drugo mišljenje osim partijskog. Nije onda čudno da su komunisti *materijalizirali ljudske misli i djelovanja*. Gotovo pretežno analitičan i jednostran racionalni pristup različitim društvenim i životnim problemima uzrokovao je to da je komunizam dospio u bezizlazno stanje. Na političkom i nacionalnom području očita je nemoć komunista bila i jest da pravedno i humano riješe nacionalne probleme u SSSR-u, Rumunjskoj, Jugoslaviji i Bugarskoj. Kulturna učmalost, slom gospodarstva i opće siromaštvo, klasna borba umjesto plodonosne komunikacije između klasa i njihova duhovna obogaćenja – bili su i jesu rak-

rana internacionalnog komunizma. Nakon brojnih razračunavanja sada zahtijevaju i komunistički ideolozi da »jednournno mišljenje« ustupi mjesto pluralnosti i slobodi mišljenja; da dogmatski centralizam marksističke ideologije i jednostranaštvo dâ mjesto višestranačkom političkom i društvenom sustavu i demokraciji. Moderni demokratski mentalitet, što se i na Zapadu nakon drugoga svjetskog rata, a pogotovu sada i u komunističkim zemljama, sve više probija šumom zakona, propisa i zabrana, *s pravom traži bogatstvo i slobodu duha*, mnogostrukost mišljenja, poštivanje ljudske osobe i njezine slobode mišljenja, govora i odlučivanja, uz snošljivost i prema najoprečnijim mišljenjima.

Između Prvog i Drugog vatikanskog koncila Crkva je katolička, prema izjavi samoga pape Ivana XXIII prigodom najave Drugoga vatikanskog sabora, bila odviše zatvorena u sebe, tako da je Duh Sveti, Duh Širine i Otvorenosti bio sputan »u sakristije Crkve«. Stoga je novi Sabor tražio izrazitiji *holistički* odnos i razumijevanje između puka Božjega, laika, klera i biskupa; veću zauzetost žena u crkvenim krugovima i zajednicama; zatim to da princip subsidiarnosti u odnosu između biskupa i biskupskih konferencija sa Sv. Stolicom odnosno Papom potiče veću komunikativnost i informativnost među biskupima ne samo jedne nacije nego i opće Crkve.

Klasična medicina u svojim specijaliziranim granama pušta danas u svoje redove također i tzv. *holističku medicinu*. Ona promatra čovjeka cijela, liječi ga psihosomatski, tj. dušu i tijelo zajedno, a ne kao klasična medicina, koja bolesnike promatra i liječi u dvojnome vidu: posebno somatski, posebno psihički. Klasična medicina secira bolesnika, favorizira specijaliste za srce, bubrege i jetra, za probavne i dišne organe itd. Holistička, integralna medicina pak, pomaže da se komunikativno i informativno uzajamno djeluje; služi se ne samo fizičkim i psihičkim komunikacijama nego i parapsihičkim i religijskim, svjesnim i podsvjesnim komunikacijama, informacijama i konvergencijama. Pritom važnu ulogu ima i intuitivno zrenje. Uzimimo samo samovježbu (autogeni trening) u kojemu upravo intuitivno zrenje ima glavnu ulogu! Nesumnjivo, suvremeni čovjek u mnoštvu materijalnih dobara, koja ga prečesto drže u mislenom natičući mu na nos naočnjake (Schleuklappe) i voljnom ropstvu, propinje se, traži i vapi za što većom i izrazitijom slobodom, puninom, bogatstvom i raznolikošću duha. *Ta je punina, bogatstvo i sloboda u spoznajnom redu upravo u pluralnosti mišljenja i spoznajnih vidova*. S pomoću kozmičke svijesti (tj. svijesti u redu bitka), ja postajem i ontički jedno sa svime što postoji. I tako mi duh postaje ne samo spoznajno nego i ontički obogaćen. Postaje u neku ruku jedno sa svim bićima u ontičkom redu. Pluralnost mišljenja i spoznajnih vidova refleksi su u spoznajnom subjektu onoga bogatstva sadržaja objektivne stvarnosti koje nam znanosti sve više otkrivaju i u njima udomaćuju. Kao što se na površini gorskoga jezera zrcale kao u ogledalu okolni gorski visovi, *tako se zrcali i u spoznajnoj sferi*, tj. u pluralnosti mišljenja i vidova, i *punina objektivne stvarnosti*. A ona je — kako nam znanstvena istraživanja stalno otkrivaju — ontički satkana slojevitošću simfonije bezbrojnih

struktura i fenomena. Stvarnost izvan nas i u nama, tvrdi i dokazuje Urs von Balthasar,¹⁵ jest »simfonijskoga značaja«, nudeći nam se radi plodonosna dijaloga. U hinduističkoj mistici slikovito je to izraženo tzv. kozmičkim plesom boga Šive. Da tu simfoniju uzmognemo čuti i bolje razumjeti, da nas ona duhovno što više obogati, traži se od nas da što više aktiviramo upravo intuitivno, iskustveno zrenje našega spoznajnog instrumenta. Ono, naime, uključuje u sebi i racionalnu spoznajnu komponentu. Tako su, vidjesmo mislili i oci kvantne fizike. Intuicija, kao bogatija duhovna sposobnost (zbog veće stvaralačke aktivnosti fantazije, koja stalno prati intuitivno zrenje) kao da je stvorena za vibracije harmonija tonova unutar veličanstvene simfonije u ovozemnoj i transcendentalnoj realnosti, u prirodi i natprirodi, sve do mističnog doživljaja iz sfere života Trojedinoga Boga. Ta se zakonitost našega intuitivnog mišljenja skriva u onoj izreci Karla Rahnera i mnogih njegovih istomišljenika, da će čovjek, pogotovo vjernik XXI. vijeka biti mistik. Naravni i natprirodni!

Zanimljivo bi bilo promatrati i slijediti način kojim holizam obogaćuje duh i u humanističkim znanostima. Osobito u simboličkom, slikovitom mišljenju, kao i u umjetnosti: glazbi, slikarstvu, skulpturi, kazalištu i baletu. Dapače, i u religioznim obredima i kultu. No o tome, možda, drugom zgodom. Za sada nas najviše zanima to kako duh biva obogaćivan holizmom u politici, ekonomiji i socijalnim odnosima. Jedno je, međutim, očito: intuitivno-iskustvena spoznaja — nazovimo je, možda, u duhu analogije spoznajnom »karizmom« — sve je važnija i cjenjenija kao duhovna »terapija« i metoda u rješavanju suvremenih problema bilo koje vrste.

Na društvenom području, u politici, ekonomiji i sociologiji, načelo i zakonitost komunikacija te obavijesni procesi ostvaruju se u različitim oblicima demokracije. Upravo intuitivno pristupanje i zrenje raznih problema u području demokratskih fenomena otvara prozore i vrata zdravom duhu i pravilnom odvijanju demokratskih odnosa i suočenja. Jer za pravilno odvijanje demokratskog duha u raznim demokratskim pojavama nije dosta stranačka pluralnost i međusobna odvojenost stranaka, nego mnogo više pluralno bogatstvo iskustva komunikacija između njih te obavijesni procesi, što ih svaka stranka u demokratskom životu može i mora uzajamno primati i dati. A to pretpostavlja ne samo slobodu i jednakopravnost u odlučivanju nego, prije svega, i nadasve uživljavanje i uranjanje u oporbena mišljenja, dobrohotno primanje i tumačenje protivnih mišljenja, gladišta i programa među demokratskim strankama. A upravo sve to pretpostavlja veliku afirmaciju i nadmoć duha onoga koji se zanosi demokracijom. Zahtijeva ne samo kritični stav prema drukčijem mišljenju, nego jednako tako i samokritičnost. A to nije lako jer olako subjektiviziramo protivnička mišljenja. *Ta se nadmoć duha mora odraziti u dubokoj svijesti o odgovornosti, u snošljivoj poštovanju mišljenja drugih, te u ustrajnim pokušajima da se prepoznaju zajedničke točke koje ujedinjuju, a ne toliko*

15 Usp. H.U. von BALTHASAR, *Die Wahrheit ist symphonisch*, Johannes Verlag.

one koje razjedinjuju. Budući da pod zdravom i istinskom demokracijom razumijevamo društveni sustav u kojemu su Ustavom zajamčena prava i određene dužnosti svakomu čovjeku (pravo na osobnu slobodu, vjersku i nacionalnu, pravo na slobodu izražavanja vlastitog mišljenja, slobodu udruživanja, slobodu sastajanja, stjecanja imanja, prava vlasništva, trgovanja, seljenja itd.), traži se od pojedinaca radi ostvarenja tih prava: velik napor duha, plemenitost i tankoćutnost savjesti. U tom i samo u tom jest zdrava i istinska demokratska svijest, konstruktivni duh demokracije! A nova svijest, koju podupire holistično mišljenje i djelovanje s pomoću intuitivnog zrenja problematike, vodi i novoj savjesti. Ako toga nema, nikada neće biti zdrave i istinske demokracije. A za to treba biti odgojen: imamo nastojati stalno da se odgajamo, što zahtijeva duhovni napor i samokritičnost. Toliko opjevana, isticana i tražena demokracija u naše dane neće nas usrećiti, ne budemo li se i kao pojedinci i kao zajednice, političke stranke i narodi sustavno već od malih nogu odgajali u holističnom pristupanju objektivnoj stvarnosti. Ne budemo li sustavno poticali i usavršavali racionalno-intuitivno-iskustvene i moralne sposobnosti ljudskoga duha, tj. ne budemo li više produhovili svoju svijest i savjest, moramo računati na to da ćemo živjeti u kriznim stanjima i u demokratskoj paradigmi. Ipak, na pomolu je u čovjeka XXI. stoljeća bogatija i intenzivnija svijest i savjest, što će nam pomoći da razvijemo u sebi i u društvima istinskiji demokratski duh.

THE HOLISTIC APPROACH – THE APPROACH OF THE COMING AGE

Summary

Reasons are proposed for a holistic approach to the world, science and society. Emphasis placed on a new insight into the structure of material as justification for the holistic approach. Holistic-ecologic concepts are expounded through an ontological and psychological approach. The author dwells on intuition as a holistic manner of perceiving reality.

The crisis of socialist political regimes is explained as the inability of Marxism to approach the world holistically. The author concludes that the holistic approach will be the approach of the twenty-first century.